

KAKO OTKLJUČATI POTENCIJAL LOKALNIH MUZEJA ILI KAKO SE PRINCEZE MOGU SPASITI SAME

NATALIJA BAJŠ

Krear projekti d.o.o.

natalija@krear.eu

Jedna od sintagmi koja mi se urezala u pamćenje u razdoblju iščitavanja opsežne literature na španjolskom jeziku u okviru poslijediplomskog studija Muzeologija i upravljanje baštinom na Sveučilištu u Barceloni bila je usporedba lokalnih muzeja s Pepeljgom¹, kao ustanova koje životare na mrvicama dobivenima od svojih osnivača mahom lokalne samouprave, smještenih u zaštićenim povijesnim zgradama, skupog održavanja, često neprimjerenima za njihovu suvremenu funkciju, a njihovi ravnatelji i (kada ih uopće ima) malobrojni kustosi podmeću leđa uvijek kada se politika želi/treba podičiti lokalnim identitetom iako ga zapravo ne shvaća (ozbiljno) niti iskreno vjeruje u njegovu relevantnost kao ni u potencijal muzejske djelatnosti za razvoj zajednice i/ili turizma.

Bila to slučajnost ili sudbina, od povratka u Hrvatsku 2010. godine do danas moj stručni rad muzeologinje povezan je upravo s tim samozatajnim princezama koje desetljećima čame čekajući svoje princeve na bijelom konju.

Srećom, došlo je vrijeme kada se princeze mogu spasiti i same, no nužno je da se uhvate ukoštac s preprekama koje su većini

njih zajedničke iako, nažalost, univerzalnog rješenja nema: svaki je lokalni muzej osuđen pronaći vlastit put prema svjetlijoj budućnosti. U tom smislu svrha je ovog članka podijeliti s muzejskom zajednicom iskustva i razmišljanja, sastavljajući neku vrstu kompasa koji će ambicioznog muzealca (a možda i ponekoga dobronamjernog gradskog službenika?) orijentirati u promišljanju o *strategiji* društveno angažiranijega i vidljivijega djelovanja, koliko god tu riječ nevoljko slušali u kontekstu kulture.

OD KAOSA DO IDEJE, OD HETEROGENOSTI DO PORUKE

Za razliku od centara za posjetitelje koji su se, čini se, u posljednjem desetljeću pokušali nametnuti u manjim sredinama kao neprikosnoveni interpretatori baštine, svaki muzej na prvome mjestu određuje njegova građa, bez obzira na broj i veličinu zbirke o kojima se skrbi. Fundus lokalnih² muzeja općeg tipa, koji su i najbrojniji, najčešće je vrlo raznorodan, podijeljen u arheološku, (kulturno-)povijesnu, etnografsku i likovnu zbirku, koje su od polovice 20. stoljeća nastajale donacijama i/ili hvalevrijednim trudom i entuzijazmom baštinski osviještenih pojedinaca, erudita, čije su sakupljaštvo vodili osobni afiniteti i znanja. Uz, naravno, iznimke, skupljeni predmeti nemaju iznimnu povijesnu, estetsku ili drugu vrijednost (takvi se obično nalaze u čuvaonicama nacionalnih muzeja), ali predstavljaju elemente prošlih vremena koji mogu itekako obogatiti život današnjeg čovjeka, no samo ako su predstavljeni i interpretirani na njemu razumljiv, upečatljiv i relevantan način. Stoga heterogenost i naoko „običnost“ fundusa nisu nipošto slabost, nego tek

odskočna daska za osmišljavanje singularnog koncepta, čiju je autentičnu poruku moguće ispričati samo na jednome mjestu. Lokalni muzej idealan je (uvjerena sam i jedini!) prostor upravo za prikaz složenih odnosa kulture i određenoga prirodnog krajolika jer takva dubina analize konkretnih (a time posjetitelju bliskih, pa makar i nepoznatih) događaja, osoba i fenomena nije izvediva u muzejima šireg djelokruga. Upravo smo se tom idejom vodili³ pri konceptualizaciji novoga stalnog postava Gradskog muzeja Virovitica⁴, postavivši si izazov da objedinimo građu različitih zbirki u tematski i interdisciplinski narativ, koji je ukorijenjen u teritorij, a

istodobno univerzalan i suvremen. Krovna tema postava pod nazivom *Drveno doba* istražuje čovjekovu privrženost drvu kao prirodnomu materijalu koji obrađuje i njime se koristi za svakodnevni život, materijaliziranu u trima velikim temama (obitelj, privređivanje i zajednica) aktualnima od prapovijesti do danas (sl. 1). Takav odvažan, a zapravo logičan koncept donio je Gradu Virovitici ne samo sredstva iz fonda Europske unije za izvedbu samog postava i popratnih muzejskih prostora nego i temeljitu građevinsku obnovu dvorca Pejačević i okolnog perivoja (od cijeloga dobivenog iznosa tek je mali dio potrošen za unutrašnje opremanje). Iako

Slika 1. Tema Mikeša, virovitičkih starosjedilaca koji su se bavili kirijašenjem (izvlačenjem trupaca iz šume, za što su upotrijebljene izložene sanjke i konjska oprema), interpretira se građom iz kulturno-povijesne i etnografske zbirke, ambijentiranim fotografijama, audiozapisima njihova već zaboravljenoga lokalnog govora, isječcima iz lokalnih novina te digitalnom igrom. Stalni postav Drveno doba, Gradski muzej Virovitica, prosinac 2019. © Krear projekti d.o.o.

dobre vile u obliku fondova EU-a više ne dolaze toliko često, dokaz je to da upečatljiva i vjerodostojna poruka, dakle upravo inovativno osmišljen *sadržaj* stalnog postava, može uvjeriti donositelje odluka u isplativost ulaganja u lokalnu baštinu.

Bez obzira na puno manje mjerilo, ista misao vodila nas je i u izradi projektne dokumentacije za stalni postav Kuće Janka Leskovara u Valentinovu pokraj Pregrade, kojom upravlja gradsko Pučko otvoreno učilište (sl. 2). Kada smo započeli osmišljavati njezin sadržaj, građevina u kojoj je (donedavno lektirni) književnik, čija je brojčano skromna, ali važna proza označila prijelomni trenutak u hrvatskoj književnosti između realizma i modernizma, proveo drugu polovicu svojega dugog života, već se nalazila u fazi cjelovite obnove. Činjenica da se Leskovarova ostavština sastoji tek od malobrojnih komada namještaja iz *poslijestvaralačkog* razdoblja njegova života, koji će biti izloženi u tzv. Povijesnoj sobi, bila je vjetar u leđa da kreativnije (s obzirom na uobičajen pristup u muzealizaciji prostora književnika diljem Europe) oblikujemo narativ i u središte stavimo njegov opus, uvidjevši koliko je on zapravo refleksija autorove osobnosti, životne priče i povijesnog trenutka. Uranjajući ambijenti koji pisanu riječ čine opipljivom olakšavaju posjetitelju pristup u stvaralački kozmos autora satkan od osobnih opsesija i fikcije, potičući istodobno empatiju i introspekciju. Tako je srž njegove književnosti (a i stalnog postava pod nazivom *Odavde do vječnosti*) koncentrirana u temi *Leskovarci*⁵ u kojoj se onodobni predmeti suživljavaju s rekreiranim zvukovima i mirisima, ali i, primjerice, videoinstalacijom (produciranom namjenski) koja suvremenim plesnim jezikom dočarava emocije protagonista.

Važnu ulogu pritom imaju i intervencije koje revaloriziraju neposrednu okolicu (u prvom redu dvorce i pejzaže) stimulirajući posjetitelje da je istraže i upoznaju.

Slika 2. U tematskoj cjelini Pejzaž kao slika duše u Kući Janka Leskovara preklapaju se prošlost i sadašnjost, fikcija i stvarnost zahvaljujući suvremenim fotografijama snimljenima na lokacijama opisanim u prozi i upotpunjenima citatima u kojima se raspoloženja likova opisuju mirisima i bojama pejzaža. Vizualizacija iz izvedbenog projekta opremanja, travanj 2024. © Krear projekti d.o.o.

Takvu mogućnost dvosmjerne komunikacije između teritorija i muzeja, koji se međusobno dopunjuju i hrane te tako zajedno razvijaju, dosad smo u najvećoj mjeri primijenili u geografski nedalekom Ivancu, u kojemu je mlada muzejska ustanova svoj posebni djelokrug definirala u nazivu iako bismo je na temelju zbirke bez imalo dvojbe smjestili među zavičajne muzeje. Izazov prvoga stalnog postava (izrada muzeološke koncepcije s idejnim muzeografskim projektom u završnoj je fazi) za netom dovršenu zgradu Muzeja planinarstva (sl. 3) bio je upravo u pomirbi krovne teme s lokalnom baštinom (i heterogenim fundusom) u okviru koje je organizirana aktivnost kretanja ljudi po planinama radi vlastitog užitka tek jedan mali i relativno moderan dio. No, interpretiramo li planinarstvo kao jednu od

Slika 3. Oko prostora dvostruke visine, u kojemu je razapeta prohodna mreža, isprepleću se povijest i sadašnjost planinarstva i planinarstva. Na vizualizaciji iz idejnog projekta naziru se ambijentirane teme povezane s izdavaštvom, planinarskom modom tijekom vremena te kodeksom planinarske etike. Muzej planinarstva, lipanj 2025. © Krear projekti d.o.o.

brojnih etapa u odnosu čovjeka i planine, koje na području Ivanca i Ivančice sežu do prapovijesnog doba, otvara nam se cijeli kaleidoskop značenja i vrijednosti. Oni su jednako lokalni i univerzalni, a primijenimo li fundus interdisciplinski omogućit ćemo sagledavanje te složene (a istodobno i vrlo konkretne!) teme iz političke, vjerske, ekonomske, društvene, ekološke, osobne, pa čak i emocionalne perspektive. To znači da se izlošci kao materijalni nositelji diskursa objedinjuju tematski i međusobno dopunjuju u značenju neovisno o pripadnosti pojedinoj zbirci i/ili svojoj starosti, pa tako arheološka građa jednako kao i rudarska oprema ili pak umjetnička fotografija može svjedočiti o, primjerice, gospodarskim ili zdravstvenim okolnostima u različitim povijesnim trenucima. Tako se Ivančica, danas planinarska meka, iz perspektive

ljudskih ekosustava sagledava, među ostalim, i kao prehraniteljica, zaštitnica, muza, kamenolom, ali i sportski poligon. U ova smo tri projekta, uz veliko povjerenje i podršku kustosa, uspjeli osmisliti i oblikovati jasne i atraktivne poruke koje proizlaze iz dostupnog fundusa te su stoga autentične i jedinstvene, predstavljene istodobno suvremeno i dovitljivo, a krajnja im je svrha da se lokalna baština sa svojim mikroidentitetom iskusi kao univerzalno relevantan i koristan djelić sveukupnog razvoja čovječanstva. Pritom (iako je to možda tema za neki drugi članak) vjerujemo da stalni postavi lokalnih muzeja moraju biti u funkciji razvoja njihovih zbirki (a prošireno i teritorija), što znači da narativ ne treba osmisliti kao konačan ni sveobuhvatan, nego kao ishodište za istraživačke, izložbene i obrazovne aktivnosti koje dodatno povezuju muzej sa zajedni-

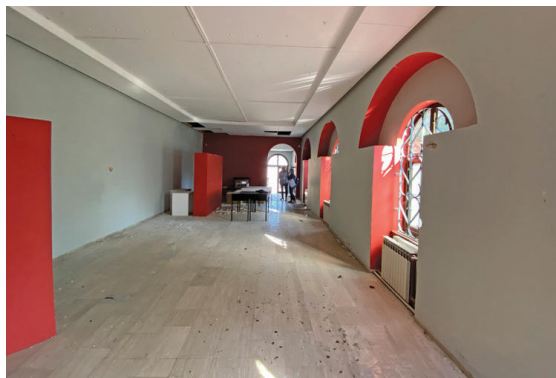
com u kojoj djeluje. Osim navedenoga, smatram da bi učinkovitija vertikalna suradnja među muzejima bila višestruko korisna, u smislu dugotrajnih namjenskih posudbi one građe koja bi u lokalnim muzejima bila u stalnom postavu, dok se u regionalnim i nacionalnim muzejima često stručno ne stigne obrađivati te se isključivo čuva u čuvaonicama.

USKLAĐENOST SADRŽAJA I PROSTORA

Lokalnim su muzejima gotovo bez iznimke za djelovanje dodijeljene povijesne građevine, nerijetko zaštićene kao graditeljska baština, smještene na povlaštenim lokacijama, u zelenilu, s očitim potencijalom za pružanje povijesnog konteksta građi interpretiranoj u unutrašnjosti. Stoga osnivači njihove ravnateljke često doživljavaju nezahvalnima kada im se molećivo obrate za pomoć u borbi sa statikom, vlagom, instalacijama, osiguravanjem pristupačnosti, iako su potonjima te bajne opravice zapravo više uteg oko vrata, posebno ako režijski troškovi, da ne govorimo o izvanrednim radovima održavanja, pojedu najveći dio godišnjeg proračuna. Druga su krajnost oni „sretnici“ koji na korištenje dobiju *ganc* novu, netom obnovljenu zgradu, u čiju izradu projektne dokumentacije nekim čudom uopće nisu bili uključeni, zbog čega je izostala bilo kakva mogućnost da makar izraze potrebe u vezi sa svojom građom i djelovanjem, uz požurivanje da što prije *porazmjestite vitrine* kako bi počeli primati na tisuće posjetitelja.

Iako na prvu ove opaske mogu djelovati ishitreno, zgrada muzeja njegov je nedjeljiv dio i o njezinu zdravlju ovisi kvaliteta njegova života. Pritom je jedna stvar samo

fizičko stanje zgrade, a druga pronalaženje najučinkovitije raspodjele namjena raspoloživog prostora s obzirom na kvadraturu i pristupačnost. Posuvremenjivanje dokumentacije o postojećem stanju građevine (ako u posljednjem desetljeću nije bila cjelovito obnovljena) nije nešto na što se rado ni često troše i tako skromna sredstva muzeja, no jedini je način da se osvijeste i preduhitre nadolazeći problemi, a ako do njih dođe, proces obnove bit će brži i kvalitetniji. S druge strane, potrebno je temeljito analizirati mogućnosti korištenja građevinom kako bi se pronašao optimalan prostor za svaku potrebu, i muzeja (odnosno njegova osoblja i građe) i posjetitelja. Naime, stalni postavi jesu najvidljiviji i najreprezentativniji programi muzeja, no nisu jedini, te bi odluku o njihovoj dimenzioniranju i smještaju trebalo donijeti nakon promišljanja o primjerenosti veličine i rasporeda prostorija, arhitektonskog stila interijera, pristupačnosti, svjetlosti, mogućnosti kontrole mikroklimatskih pokazatelja i sl., a svakako prije početka izrade novoga stalnog postava. U tom se višestruko i dugoročno korisnom procesu nužno savjetovati s arhitektom koji je senzibiliziran za baštinu i poznaje uvjete odvijanja svih muzejskih funkcija, posebno u smislu linija kretanja i režima pristupa, kako bi muzej mogao cjelovito ispunjavati svoju funkciju. Ovisno o stupnju zaštite i otvorenosti pogleda nadležnog konzervatora neke intervencije u građevinu nisu dopuštene, dok neke pak mogu znatno unaprijediti njezinu upotrebljivost, a ako su dovoljno kreativne, i atraktivnost. Pritom ne smijemo smetnuti s uma da muzejske zgrade danas, pa i one povijesne i/ili skromnog opsega, osim što moraju zadovoljiti raznorazne tehničke propise koji se na njih primjenjuju jednako kao i na

Slika 4. Unutrašnjost petrinjske Galerije Krsto Hegedušić neposredno nakon potresa, siječanj 2021. © Krear projekti d.o.o.

Slika 5. Vizualizacija glavnoga izložbenog prostora Galerije iz idejnoga arhitektonskog projekta obnove, siječanj 2023. © Krear projekti d.o.o.

novogradnje, moraju osigurati i udobnost posjetitelja. Stoga je važno promišljati i o prostoru za prijam, garderobi, suvenirnici, prostorima za odmor s mogućnošću okrepe, jer oni itekako doprinose pojačavanju doživljaja i ugođe tijekom boravka u muzeju.

Nesretni potres, koji je, srećom, čini se, potaknuo rješavanje problema sa zgradama brojnih (ne samo lokalnih) muzeja, bio je pokretač cjelovite obnove petrinjske Galerije *Krsto Hegedušić* (sl. 4 i 5), smještene u građevini iz sredine 19. stoljeća koja se nalazi na glavnom trgu i unutar zaštićene kulturno-povijesne cjeline grada, a koja je bila obnavljana u više navrata, očito samo kozmetički, barem sudeći prema pretrplje-

nim oštećenjima nosive konstrukcije. Pri izradi projektne dokumentacije (građevinski radovi konačno se bliže svojem kraju) usmjerili smo se na očuvanje izvornih konstruktivnih elemenata gdje god je to bilo moguće, usklađujući ipak građevinu sa svim važećim tehničkim propisima (protupotresna i protupožarna zaštita, poboljšanje dostupnosti osobama ograničenog kretanja), ali i na, uz blagoslov nadležne konzervatorice, osuvremenjivanje unutrašnjosti uklanjanjem podgleda drvene krovne konstrukcije što je unijelo zenitalno osvjetljenje te doprinijelo većoj reprezentativnosti izložbenog prostora. Nadalje, oblikovan je prostor za prijam i prodaju suvenira, dodavanjem unutrašnjih rebrenica ispred prozora povećana je površina za izlaganje, a ugradit će se i prilagodljiva oprema koja osim izložbene aktivnosti omogućuje (usporedno) odvijanje glazbenih događanja, predavanja i sl.

KOMUNIKACIJA SA ZAJEDNICOM

Kada smo našu Pepeljugu opremili samosviješću (zna po čemu je jedinstvena i odlučila je upravo *to* pokazati) i dotjerali joj pojavu (zdrava je, prikladno odjevena, pa čak i atraktivna), vrijeme je da je pogurnemo u društvo. Drugim riječima, lokalni muzeji, čak i više od drugih, trebali bi zajednicu u kojoj djeluju i općenito posjetitelje smjestiti u središte svojeg zanimanja, a osvijeste li već tijekom izrade svojega stalnog postava tko je njihova prirodna publika, bit će znatno uspješniji i dugoročno učinkovitiji u ispunjavanju svoje misije i vizije. Svojom zadaćom smatramo već u muzeografskoj razradi „pripremiti teren“ za izlazak muzeja izvan svojih zidova te za dvosmjernu komu-

nikaciju unutar njih. Konkretno, u Kući Janka Leskovara posjetitelji privučeni književnom tematikom moći će sjesti i pročitati pripovijetke, preuzeti djela autora i suvremenih zagorskih pisaca u digitalnom obliku te ostaviti svoj kreativni trag u virtualnoj knjižnici u obliku kratkog teksta na zadanu temu, dok će se oni (ne)sretno zaljubljeni, primjerice, moći okušati u pisanju staromodnoga ljubavnog pisma i/ili pohraniti svoju priču u vremenskoj kapsuli. Koncept Muzeja planinarstva, osim što upućuje posjetitelje na planinarske rute na Ivančici u skladu s njihovom fizičkom kondicijom i interesima, uključuje i znatnu razinu sudionništva, potičući posjetitelje da doprinose sadržaju svojim komentarima, fotografijama biljaka koje će biti dostupne drugim korisnicima u virtualnom herbariju te videosnimkama svojih aktivnosti na Ivančici, a planinarske udruge moći će surađivati u osmišljavanju filmskih i obrazovnih ciklusa te se čak i koristiti sredstvima Muzeja za razvoj vlastitih (naravno, komplementarnih) programa. Ovakvim sveobuhvatnim pristupom u projektiranju stalnih postava nastojimo postavljati čvrste temelje za razvijanje nove vrste odnosa između muzeja i njegovih posjetitelja, u kojemu će posjetitelji prestati biti (malobrojni) pasivni promatrači te se pretvoriti u aktivne korisnike koji stvaraju vlastite zaključke na temelju muzejskog iskustva. Stoga onoj poznatoj preporuci, „neka nam ne bude cilj da posjetitelj uđe u muzej, nego da iz njega iziđe zadovoljan“, dodala bih još – i da se u njega ponovno vrati.

BILJEŠKE

¹ *Museo local: la cenicienta de la cultura* autora Joana Santacane i Mestrea te Nayre Llonch Molina u izdanju nakladnika Trea (2008.).

² Pod „lokalnim muzejima“ podrazumijevam gradske i zavičajne muzeje općeg tipa i lokalnog djelokruga te rodne kuće važnih osoba, čiji je osnivač pretežno lokalna samouprava.

³ Krear projekte d.o.o. čini uz mene, diplomiranu povjesničarku umjetnosti i muzeologinju, arhitekt Javier Luri, Španjolac koji je u međuvremenu naučio hrvatski. Na svim projektima radimo zajedno od samog početka što uvelike pozitivno utječe na donošenje pravodobnih odluka unutar zasebnih struka.

⁴ Naš zasad najveći ostvareni stalni postav, višestruko nagrađivan, u čijem smo ostvarenju sudjelovali od samog početka s prijedlogom koncepta, a nakon dobivanja sredstava iz fonda Europske unije izradom muzeološke koncepcije, idejnog rješenja i izvedbenog projekta te nadzorom izvedbe.

⁵ Leskovarac – poseban tip ljudske ličnosti, odnosno njezine naravi, koji u književnosti nosi Leskovarovo ime.

LITERATURA

Santacana i Mestre, Joan i Nayra Llonch Molina. *Museo local: la cenicienta de la cultura*. S. 1.: Ediciones Trea, 2008.

HOW TO UNLOCK THE POTENTIAL OF LOCAL MUSEUMS, OR HOW PRINCESSES CAN SAVE THEMSELVES

Local museums are the most numerous, yet also the most neglected, members of the museum community. With modest budgets, minimal professional staff and often operating in historic buildings in urgent need of modernisation, it may appear that neither their present nor their future is promising. However, if they dare to emerge from their cocoon and embark on a much-needed 'makeover', there are three key questions they must answer: what message or story within their collections sets them apart from the rest; how to make optimal use of the building so that the coexistence of materials, staff and visitors is pleasant and stimulating; and whom to address, and how, so that communication becomes genuinely two-way.